

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 5 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Raurov Soyib Saidovich-</i> MUSTAMLAKASHILIK SIYOSATI VA MAHALLIY O'ZINI-O'ZI BOSHQARUV	8-13
<i>Мухамедова Муниса Сабировна</i> ЭКСПЕРТИЗА, АТРИБУЦИЯ И МУЗЕЕФИКАЦИЯ КОЛЛЕКЦИЙ ФАРФОРА И ФАЯНСА	14-22
<i>Қахрамон Бахридинов Набиевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ	23-31
<i>Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich</i> TOSHKENT PROTEZ-ORTOPEDIYA SANOAT KORXONASINING FAOLIYATI (1941-1945 YILLAR)	32-37

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Курпаяниди Константин Иванович</i> KICHIK SANOAT KORXONALARINING INSTITUTSIONAL MUNITINING TADQIQOT METODOLOGIYASINING AYRIM XUSUSIYATLARI	38-50
<i>Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ	51-65
<i>Очилов Немат Явқочович</i> ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИ БАҲОЛАШ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	66-73
<i>Nuraliyev Temurjon Erkinjon o'g'li</i> BIZNES JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING ANAMIYATI VA UNING TASHKILOT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	74-82
<i>Қаршиев Келдиёр Эшпулатович</i> ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА	83-87
<i>Isomitdinova Gulbaxor Kurbonaliyevna</i> INVESTITSIYALARNING IQTISODIY ANAMIYATI VA UNING YANGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	88-98
<i>Normatova Madinaxon Ibrohimjon qizi, Xamidova Mamlakat To'xtasinovna</i> KOMPANIYALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA MARKETING TADQIQOTLARINING ANAMIYATI	99-107
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	108-117
<i>Zaynutdinova Umida Djalalovna</i> THEORETICAL DESCRIPTION OF THE MARKETING SYSTEM OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES	118-127

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Shigabutdinova Dina Yassaviyevna</i> THE LINGUISTIC SYSTEM OF THE PHILOSOPHY OF GRAMMAR.....	128-134
<i>Sattarov Fozil Faxritdinovich</i> O‘SMIRLARNI XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI HAL QILISH	135-140
<i>Пардаева Марҳабо Давлатовна</i> НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҲОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА.....	141-147
<i>Kurbanova Sevvara Asanbaevna</i> THE USAGE OF JADID METHODS IN DEVELOPING YOUTH LEARNING COMPETENCE...	148-155

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Xusanova Yulduz Abdirazzoqovna</i> THE INNOVATIVE APPROACH IN LEXICAL UNITS ON JOURNALISM	156-160
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ADJEKTIV KOMPONENTLI KOMPARATIV FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI	161-166
<i>Raximova Muyba Temirovna</i> NEMIS TILIDAGI PAYT ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING O‘ZBEK TILIDA LEKSIK IFODALANISHI	167-172
<i>Ruzieva Djuletta Elmurodovna</i> NEMIS TILIDAGI MODAL FE‘LLARNING O‘ZBEK TILIDA SINTAKTIK IFODALANISHI	173-178

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Jumaboyev Nabi Pardaboyevich</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARI TA‘LIMOTLARI MAZMUNIDAGI ESTETIK, MA‘NAVIY, TARBIYAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI	179-187
<i>Одилов Ёрқин Жўраевич</i> ФИЗИКА ФАНИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ЛОЙИХАВИЙ-КОНСТРУКТОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ	188-193
<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> ETYUDLAR ORQALI BO‘LAJAK REJISSORLARNING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH	194-199
<i>Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich</i> TALABALARGA TASVIRIY SAN‘ATDAN PORTRET CHIZISHNI O‘RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O‘RNI	200-208
<i>Хакимова Дилдора Машрабжоновна</i> ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	209-213
<i>Bo‘riboeva Dilraboхon Norboy qizi</i> TALABALARNING GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	214-217
<i>Kadirov Ramz Turabovich</i> KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI	218-222

<i>Usmanov Botir Allaberdiyevich</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	223-230
<i>Nusharov Bobir Bolbekovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK DOLZARB MASALALARI.....	231-236
<i>Mamatqosimova Nodira</i> BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA SENOGRAFIYA MASALALARI	237-241
<i>Eliboyeva Lola Sulaymonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI	242-247
<i>Mustafayev Yoqubjon Xayrullayevich</i> JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI KOMPETENTLI TAYYORLASHNING DIDAKTIK MASALALARI	248-253
<i>Inoyatov Odiljon Sobitovich, Yakubova Nafisa Odiljanovna</i> O'QUVCHILAR BILISH VA GRAFIK FAOLIYATINING RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI	254-261
<i>Raxmanova Dildora Abdulxamid qizi</i> O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	262-266
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TASVIRIY SAN'AT TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK TALABLAR	267-273
<i>Пуримбетов Бахыт Аллабаевич</i> БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ	274-279
<i>Байбаева Мухайё Худайбергеновна, Имомов Инъомиддин Абдулхамидович</i> БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА СОҒЛОМ ВА ИЖОДИЙ МУҲИТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИ (HARD SKILLS) ВА (SOFT SKILLS) РАҲБАР ПРОФЕССИОНАЛИЗМИНИ ИФОДАЛАШ БИРЛИГИ СИФАТИДА	280-285
<i>Мельзиддинов Руслан Адхамович</i> ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ	286-292
<i>Хуррамов Рустам Сайфиддинович</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING EVRISTIK QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH	293-299
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI	300-310

13.00.00 – Педагогика фанлари

Kayumov Erkin Kazakbayevich
GulDu, "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi"
kafedrası o'qituvchisi
Email: kayumoverkin@gmail.com
Tel: +998 99 367 22 67

TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI

Annotatsiya. Maqolada ilm-fan, adabiyot, san'at sohalarida iste'dodli yoshlarni izlab topish ularning ijodiy salohiyatini yurtimiz mustaqilligi va xalqimiz ma'naviyatini boyitishga yo'naltirish, g'amho'rlik qilish kabilar kun tartibiga qo'yilganligiga urg'u berilgan. To'garak mashg'ulotlarida o'quvchilarni Kamoliddin Behzodning sharqona tasviriy san'at uslubi bilan tanishtirish yullari hamda to'garak rahbarligi kabi muammolarni xalq etishga urinish ifoda etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim va tarbiya, estetik tarbiya, madaniy meros, komil inson, badiiy meros, yuksak fazilat, tasviriy san'at, miniatyura san'ati, ijodiy to'garak.

Каюмов Эркин Казакбаевич
преподаватель кафедры "Изобразительное искусство
и инженерная графика", ГулГУ

ЗНАЧЕНИЕ ПРИВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ К ТВОРЧЕСТВУ КАМОЛИДДИНА БЕХЗАДА В КРУГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В статье подчеркивается важность поиска талантливой молодежи в области науки, литературы и искусства, направления ее творческого потенциала на независимость нашей страны и обогащение духовности нашего народа, забота о нем. На клубных занятиях студентов познакомили со стилем восточного изобразительного искусства Камолиддина Бехзода и предприняли попытку решить такие проблемы, как руководство клубом.

Ключевые слова: воспитание и воспитание, эстетическое воспитание, культурное наследие, совершенный человек, художественное наследие, высокое качество, изобразительное искусство, искусство миниатюры, творческий круг.

Kayumov Erkin Kazakbayevich
teacher of the department "Fine arts
and engineering graphics", Gulistan State University

THE SIGNIFICANCE OF INTRODUCING STUDENTS TO THE CREATION OF KAMOLIDDIN BEHZAD IN THE CIRCLE ACTIVITIES

Abstract. in the article, it is emphasized that finding talented young people in the fields of science, literature, art, directing their creative potential to enrich the independence of our country and the spirituality of our people, and taking care of them is on the agenda. In the club sessions, the methods of introducing students to

Kamoliddin Behzod's style of oriental visual art and an attempt to solve problems such as the leadership of the club were expressed.

Key words: education and upbringing, aesthetic education, cultural heritage, perfect human being, artistic heritage, high virtue, fine art, miniature art, creative circle.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I5Y2023N41>

Kirish. Har bir jamiyatning ma'naviy darajasi, bilimli, iste'dodli, qobiliyatli va o'quvli insonlarni qadrlash ularga alohida g'amxo'rlik qilish, kamol topishi uchun etarli shart-sharoitlarni ta'minlab berishi bilan belgilanadi. Ma'naviy jihatdan rivojlangan jamiyatdan iste'dod egalari millatning g'ururi kelajagi deb qaraladi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng, har sohada bo'lgani kabi iste'dod egalari bo'lgan munosabat ham o'zgaradi. Halol, nomusli, pok qalbli, o'ziga talabchan bo'lmasdan turib, g'oyaviy inson bo'lishi mumkin emas. Ya'ni jamiyat ideallari, prinsiplari va qadriyatlarini qanchalik zo'r g'ayrat bilan qaror toptirib borilsa, olib borilayotgan ijodiy to'garak tarbiyaviy jihatdan samarali bo'ladi. Bu esa g'oyaviy ishlar samaradorligini oshirishning nosog'lom muhitlar ro'y berishidan saqlanishning eng ta'sirchan usulidir. "Ta'lim to'g'risida" gi qonunning 17-moddasiga asosan maktabdan tashqari ta'limda bolalar va o'smirlarning yakka tartibdagi ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish uchun davlat organlari, jamoat birlashmalari, shuningdek boshqa yuridik va jismoniy shaxslar madaniy-estetik, ilmiy-texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda maktabdan tashqari ta'lim muassasalarini tashkil etishlari mumkin.

Maktabdan tashqari ta'lim muassasalariga bolalar, o'smirlar ijodiyot saroylari, uylari, klublari va markazlari, bolalar-o'smirlar sport maktablari, san'at maktablari, musiqa maktablari, studiyalar, kutubxonalar, sog'lomlashtirish muassasalari va boshqa muassasalar kiradi.

Tasviriy san'atdan ommaviy va tarbiyaviy ishlarga oid to'garaklarda o'quvchilarning badiiy-estetik didini, ma'naviyatini, axloqini, Vatanga, el-yurtga bo'lgan mehr-muhabbatini mehnatga, bilim olishga bo'lgan intilishini, qobiliyatini oshirish va albatta yangi-yangi samarali ishlarga bosh qo'shmog'i muhim ahamiyat kasb etadi [1:37]. Tadbirni amalga oshirish rejasida estetik tarbiyaga e'tiborni qaratish lozim.

O'quvchilar qalbini urf-odatlarimiz, qadriyatlarimizni o'rgatish orqali ulardan odob-axloq nurlarini yoritmoqchi bo'lgan tarbiyachi o'qutuvchi chuqur bilim, keng maxorat va tarbiyachilik, tashkilotchilik san'atini egallamog'i lozim.

Maktabda sinfdan tashqari tasviriy san'at tugaraklarini amalga oshirish metodikasi kursining maqsadi:

-bo'lajak o'qituvchi tarbiyachilar, to'garak rahbarlariga tarbiyaga doir tadbirlarni amalga oshirishning nazariy va amaliy asoslari haqida bilim berish;

-o'quvchilarni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashda o'zbek xalqining urf-odatlarini, milliy va ma'naviy qadriyatlaridan foydalanish, manbashunoslikka o'rgatish;

-ommaviy tadbirlarni rejalashtirishda o'quvchi yoshlarning yosh xususiyatlari qiziqishi, jamoadagi ijobiy va salbiy tomonlarining mavjud darajasiga e'tibor berish;

-tarbiyaviy tadbirlar, ijodiy to'garaklarni sifat va samaradorligini oshirishda yangicha ishlash metodi va shakllaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish kabilar.

Tasviriy san'atda nafosat tarbiyasi masalasi hozirgi zamon pedagogikasida ta'lim tarbiyaning umumiy muammosi bilan bog'liq. Tasviriy san'at ijodida va idrokida intellektual asosiy qaror topshirishdan hech qachon voz kechmaslik kerak. Tasviriy san'at mashg'uloti, tasviriy san'atdan sinfdan tashqari to'garak ishlarini olib borish tarbiya berishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Tarbiya haqida Shayx Sa'diy o'zining "Guliston" asarida shunday deb yozgan edi: "Kimda-kim yoshlikdan tarbiya olmasa, katta bo'lgach baxtli bo'lolmaydi. Xo'l novdani istagancha bukish mumkin. Quruq novdani esa faqat olovda toblab to'g'rilash mumkin". Tarbiya haqidagi bu g'oya avlod-ajdodlarimizdan bizga etib kelgan bo'lak meros bo'lib, u komil insonni voyaga etkazishda muhimdir. Tarbiya tug'ilgan kundan boshlanmog'i lozim [2:11]. Tasviriy san'atdan turli xil tadbirlarni amalga oshirish jarayonida ularning ongi va irodasini o'stirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga tarbiya ijtimoiy xodisa bo'lib, insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida o'zining amalga oshirish shakliga egadir.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng yosh avlodni milliy-ma'naviy ruhda tarbiyalashga, tasviriy va amaliy san'at bo'yicha turli xil ommaviy tadbirlarni amalga oshirishga keng imkon yaratildi. Ma'naviy jihatdan rivojlangan jamiyatdan iste'dod egalari millatning g'ururi kelajagi deb qaraladi. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib talaba-o'quvchi yoshlar tarbiyasida uch manbadan foydalanish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Birinchi prezidenti I.Karimovning "Istiqlol va ma'naviyat" asarida quyidagicha uch omil ko'rsatilgan:

1. Umumiy insoniy qadriyatlar;
2. Islom ta'limoti;
3. O'zbek milliy urf-odatlari.

Yuqoridagi omillar bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lib, talaba-o'quvchi yoshlarda tasviriy san'atdan turli xil badiiy – ijodiy, ommaviy tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Maktabda sinfdan tashqari to'garak ishlarini amalga oshirish jarayoni o'quvchilarni ongli ma'naviy etuk inson qilib tarbiyalashda har tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Tasviriy san'atdan tugaraklarni amalga oshirish metodikasi fanining predmeti, bo'lajak tarbiyachi-o'qituvchilarga kelajak avlodni ma'naviy jixatdan yuksak fazilatlar egasi qilib tarbiyalash, san'atning qirralari, shakl va yo'llari to'g'risida bilim, ko'nikma va malaka hosil qilish haqida bahs yuritadi.

Tasviriy san'atdan to'garaklarni tashkil qilish va uni amalga oshirish metodikasi ijtimoiy fan bo'lib, milliy ong va istiqloq mafkurasini shakllantirishga xizmat qiladi. Uning maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

- bo'lajak o'qituvchilar, tarbiyachilar, to'garak xabarlar tarbiyaviy tadbirlarning mazmundorligini ta'minlashda boy milliy va umuminsoniy qadriyatlardan keng foydalanish, tarbiyaviy ta'sirga ega bo'lgan manbalarni o'rgata bilish;
- tarbiyaviy tadbirlar uchun zarur metodlarni tanlab, ko'zlangan maqsadga erishish chora tadbirlarini ko'ra bilish;
- ilg'or tajribalarni kuzatib, tahlil qilib undan ijodiy foydalanish;
- tarbiyaviy tadbirlarni o'quvchilarning ruxiyatiga qanchalik ijobiy ta'sir etganini kuzatib, uni yanada rivojlantirishi va takomillashtirish;
- tarbiyaviy tadbirlarni samaradorligini oshirishda o'z bilimini tarbiyaviy ravishda boyitib borishi lozim.

Bugungi kunda respublikamizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar o'quvchilarni insonparvarlik, ona Vatanga muhabbat, jasorat, fidokorlik, vafo, go'zal hulq ruxida tarbiyalash vazifasini qo'ymoqda. Chunki bunday xususiyatlar barkamol inson fazilatidir. Mamlakatimizdagi madaniy hayotning yuksalishi esa hozirgi kunda oliy ta'limda tayyorlanayotgan tasviriy san'at o'qituvchisi va to'garak rahbari mutaxassislarni tayyorlashda o'quv yurtlari oldiga o'ta dolzarb muammolarni qo'ymoqda. Bu muammolarni hal etish esa o'z navbatida hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan tasviriy san'at o'qituvchilarini va to'garak raxbarlarini tayyorlashni talab etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ajdodlarimiz tarixi bizdan qancha uzoq bo'lmasin va ularning diniy e'tiqodlari o'ziga xos bo'lganligidan qat'iy nazar biz bilan ularni bog'lab turadigan nozik ko'priklar bor. U ham bo'lsa, ular yaratgan ajoyib san'at namunalari, ularning ma'naviy qadriyatlarini, umumiy dunyoqarashlarida insoniyat tafakkurining uzviy rivojlanishiga o'z ta'sirini o'tkazib kelgan tushunchalari va bilimlaridir. Shuning uchun ham zamonaviy tasviriy san'at o'qituvchilarni har tomonlama tarbiyalashda, shakllantirishimizda bunday o'tmish meros namunalariга murojat qilib turishimiz, ularni ta'lim jarayonida nafaqat o'tmish namunasi sifatida, balki uslubiy mukammal vositalar sifatida foydalanishimiz mumkin.

Eng qadimgi tasviriy san'atdan farqli o'laroq Markaziy Osiyo san'at maktabini Yunon san'ati bilan uyg'unlashgan namunalari dan ko'rish mumkin. Bu san'at maktabini Iskandar izi bo'ylab shakllangan tasviriy san'at maktabi deb atashga asoslar bor. Ma'lumki, miloddan avvalgi 329-327 yillarda Iskandar qo'shinlari Markaziy Osiyo hududlarini bosib olishgan. Yunon tili, madaniyati, san'ati, dini targ'ib qilingan. Natijada yunonlashtirish vujudga kelgan [3:104]. Mahalliy xalqlar tasviriy va amaliy san'ati bilan yunonlar san'ati o'rtasida uyg'unlashuv boshlangan, natijada yunon san'atiga xos haykaltaroshlik, devoriy rasmlar, amaliy san'at namunalari paydo bo'lgan.

Tasviriy san'at tarixida xalqlarning aloqalarini bog'lab turgan Buyuk ipak yo'lining ham ta'siri katta bo'lgan. Xalqlar o'rtasidagi savdo-sotiq aloqalari, ulardagi har xil asbob-uskuna, qimmatbaho san'at namunalari orqali o'tishi natijasida tasviriy san'atning uyg'unlashuviga olib kelishi tabiiy bir hol edi. Buyuk ipak yo'li orqali xalqlar o'rtasidagi aloqa tasviriy san'atni nafaqat uyg'unlashuviga ta'siri bo'lib qolmasdan, bir-biridan andoza olib, boyib borishiga sababchi bo'lganini Kushonlar davrini o'rganish jarayonida guvoh bo'lamiz.

Tasviriy san'atning ilg'or namunalari qadimgi madaniy taraqqiy etgan o'lkalar Sug'diyona (Zarafshon va Qashqadaryo viloyatlari), Baqtriya (Surxondaryo, Janubiy-G'arbiy Tojikiston, Shimoliy Afg'oniston), Parfiya (Turkmanistonning Ashxobod viloyati, Shimoliy-g'arbiy Eron), Choch (Sirdaryoning o'rta havzasi, hozirgi Toshkent viloyati, Janubiy Qozog'iston) shuningdek Qadimgi Xorazm, Qadimgi Farg'ona xududlarida mavjud bo'lib kelganini ko'ramiz [3:5]. Tasviriy san'at borasida bebaho asarlarini har bir san'at o'qituvchisi bilishi lozim. Chunki O'zbekiston tasviriy san'at tarixi, uning ilg'or o'ziga xos an'analarini o'qituvchilar tayyorlashdagi tasviriy san'at ta'limini mazmunini boyitibgina qolmasdan, ilmiy pedagogik jihatdan to'g'ri talqin qilishning mohiyatini ochib beradi.

O'zbekiston hududiga mansub qadimgi rangtasvir san'ati o'ziga xos bebaho namunalarga ega. Afrosiyob rangtasvir san'ati, Beshiktepa rangtasvir san'ati, Varaxsha san'ati singari o'tmishdagi taniqli musavvirlarning ish tajribasi, bilimi, malakasi, shuningdek pedagogik mahoratiga e'tibor qaratish lozim. Bugungi tasviriy san'at o'qituvchilari salohiyatini shakllantirishda san'atimiz merosidan to'g'ri, unumli va ilmiy asosida foydalanish joizligini

zamonning o'zi taqozo etmoqda.

Miniatyura san'atiga kelsak, bu san'at avvalo qog'oz bilan bog'liq. Arab olimi Ibn Nadimning yozishicha, 87 hijriy (melodiy 706) yilda dastlab Samarqandga kelganlarida qog'ozsozlik korxonalarini ko'rar ekan, hayratga tushganligi haqida yozib qoldirgan [4:19]. Bunday ishlab chiqarish ustaxonalari Xiva, Qo'qon, Buxoro, Samarqand, Toshkent va boshqa joylarda mavjud bo'lgan. Xiva xoni Said Muhammad o'z saroyida bir qancha hattotlarni, mohir naqqoshlar va rassomlarni to'plagan ma'lum bo'lib, u kitobga ixlos qo'ygan kishi edi. Uning katta kutubxonasi bo'lib, shu kutubxonada qo'lyozmalar ko'chirilgan va bezatilar edi. Bundan tashqari Buxoro xoni Amir Olimxon saroyida ham mashhur kutubxona bo'lib, unda juda ko'p miqdorda kitoblar to'plangan va hattotlar shug'ullanganlar.

Tasviriy san'atning tarbiyaviy vazifalarini yuksak mutaxassislik tayyorgarligiga ega bo'lgan o'qituvchi musavvirlar tomonidan amalga oshirilishi, tarbiyaning yanada mazmunli bo'lishiga turtki bo'ladi. Agar san'at turlari orqali estetik tarbiya olib borilmas ekan, bunday ta'lim sinadi va o'z ta'sirini yo'qotadi [5:67]. Bunday ta'lim-tarbiyaning mohiyatini ulug' mutaxassislar, olimlar, shoiru yozuvchilar, musavvir-pedagoglardan Lutfiy, Abdurahmon Jomiy, Bobur, Samarqandiy, Muzahhib, Xondamir, Behzod, Attor, Ahmad Yassaviy, Abu Nasr bin Arron, Ulug'bek, Abdulhay, Pir Said Ahmad va boshqalar juda yaxshi tushinishgan. Pir Said Ahmad va Abdulxay kabi rassomlar Samarqanda yashab ijod etgan va ularni Osiyo miniatyurachilari qatorida eslashimiz mumkin.

Muhokama. O'tmishdan qolgan va bizning zamonamizgacha etib kelgan tarixiy manba hamda obidalar ota-bobolarimizning juda qadim zamonlardan beri shu zaminda yashab, insoniyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shganliklaridan darak beradi. Ular asrlar davomida o'zlari to'plagan hayotiy tajribalarni turli o'yinlar, ertak va rivoyatlar, kuy va qo'shiqlar, bayram va marosimlar, maqol va nasihatlar, afsona va dostonlar, noma va bitiklar vositasida kelajak avlodlarga, ya'ni bizga me'ros qoldirishgan [2:11]. Bu ma'naviy boyliklar ajdodlarimiz madaniyatining qanchalik yuksak darajada ekanini ko'rsatadi. "Tarixiy-madaniy meros to'g'risida gap ketganida vorislik tamoyilini, uning milliy o'zlikni anglashdagi o'rnini alohida ta'kidlash lozim" [6:18]. Demak, Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosi deganda nafaqat ular tomonidan aytilgan fikr, yozilgan manba, balki ularning asarlariga oid materiallar ham badiiy ta'lim uchun tarixiy material sifatida qo'llanishi mumkin. Zero, "Boburnoma"ga ishlangan miniatyuralar yuksak badiiy saviyada yaratilgan, yuqori darajadagi estetik qadriyatga daxldor manba sifatida dunyoning eng nufuzli muzeylarida saqlanishi bugungi kun o'quvchisi uchun nafaqat estetik zavq beruvchi manba, balki milliy g'urur tuyg'usini tarbiyalovchi vosita sifatida ham e'tiborlidir.

Mana shunday atoqli shaxslar yashab ijod etgan davrda, Xuroson o'lkasi poytaxti Hirotga dunyoga kelgan Kamoliddin Behzod o'z davrining buyuk rassom va miniatyurasozi, "Moniyi soniy" ("Sharq Rafaeli") unvoniga sazovor bo'lib, asr nodiri, XV asr ikkinchi yarmi Hirot miniatyura maktabi asoschisi sifatida shuhrat qozondi [7:4]. O'zining betakror go'zal san'ati bilan Sharq xalqlari, balki butun dunyo xalqlari madaniyati tarixida sezilarli iz qoldirgan, uning taraqqiyoti uchun barakali hissa qo'shgan. Kamoliddin Behzodning mashhur asarlaridan yana biri "Samarqanddagi masjid" ("Masjid qurilishida") deb nomlanadi. Bu asar Nizomiyning "Hamsa" nomli asariga ishlangan bo'lib, hozirda Londondagi milliy kutubxonada saqlanadi. Unda yirik masjid qurilishi aks etgan. Bu asarda quruvchilar uch guruhga bo'lib tasvirlanadi. Birinchisi – eng yuqorida aks etgan g'isht teruvchilar, ikkinchisi – o'rtadagi yordamchilar

(material etkazib beruvchilar), uchinchi – tayyorlovchi (g'isht va toshtaroshlardir). Suvratning yuqori va o'rta qismidagi yo'l-yo'l sallali, tasha va g'isht ushlagan kishi usta tasviri bo'lsa kerak. Suvratdagi qurilish shunday bir muhim binoki, uni quruvchilar zo'r shijoat va ko'tarinkilik bilan qurishmoqda. Musavvir buni bildirish uchun ularning hammasini harakatda tasvirlagan, bironta ham dam olayotgan yoki tomoshabin bo'lib turgan befarq odam yo'q. Ularni kuzatayotgan nazoratchi ham yo'q. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, bino qurilishidagi kishilar qullar emas, o'z xoxishi bilan ishlayotgan kishilardir.

Behzodning asarlari yuksak qadrlanib, O'zbekistondan tashqari, AQSh, Buyuk Britaniya, Turkiya, Rossiya, Eron, Frantsiya, Germaniya, Misr kabi bir qator mamlakatlarning kutubxonalarida avaylab saqlanmoqda. Toshkentdagi milliy rassomchilik va dizayn instituti Kamoliddin Behzod nomiga qo'yilgan. Toshkentda Kamoliddin Behzod hayoti va ijodiga bag'ishlangan muzey bor [8:143]. Behzod ijodini o'rganish faqatgina san'atnigina emas, balki o'sha davr tarixini o'rganish demakdir. Buyuk musavvirning asarlari o'sib kelayotgan yosh avlod uchun bitmas-tuganmas xazinadir [9:93]. Bu esa bizda mana shunday ajdodlarning avlodi ekanligimizdan faxrlanish, shu bilan birga zimmamizga ularga munosib voris bo'lish mas'uliyatini yuklaydi.

Behzod ijodini o'rganish faqat san'atnigina emas, balki o'sha davr tarixini o'rganish demakdir. Buyuk musavvirning asarlari o'sib kelayotgan yosh avlod uchun bitmas-tuganmas xazinadir [10:144]. Bu esa bizda mana shunday ajdodlarning avlodi ekanligimizdan faxrlanish, shu bilan birga zimmamizga ularga munosib voris bo'lish mas'uliyatini yuklaydi.

Natijalar. To'garak mashg'ulotlarida o'quvchilarni Kamoliddin Behzodning sharqona tasviriy san'at uslubi bilan tanishtirishning samarali yo'llari, pedagogik shart-sharoitlari ko'rsatib berildi. Tadqiqot ishida ilgari surilgan nazariy qarashlar sinfdan va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya jarayonini mazmunan boyitadi, ushbu jarayonni takomillashtiradi hamda sinfdan va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalaridan sinfdan va maktabdan tashqari ta'lim samaradorligini oshirish borasidagi adabiyotlar, qo'llanmalar hamda uslubiy ishlanmalarni yaratishda foydalanish mumkin.

Tasviriy, amaliy san'at va me'morchilik tashkil etiladigan to'garaklar umumiy o'rta ta'lim maktablarining barcha sinflarini qamrab oladi. Ular kichik (1-4 sinflar), o'rta (5-7 sinflar), katta (8-9 sinflar) guruhlardan tashkil etiladi va rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika, naqqoshlik, ganchkorlik, misgarlik, qashtachilik, yog'och o'ymakorligi, badiiy sopoldo'zlik, shuningdek, me'morchilik, san'atshunoslik to'garaklari hisoblanadi.

To'garak tasviriy san'atning u yoki bu turi janri asosida ham tashkil etilishi mumkin. Miniatur, monumental, badiiy bezak, mozaika v.b. Bu to'garaklarning turlari ularga ajratilgan soatlar, xajmi va ta'lim mazmuni bolalarning istaklari, mayllari va maktab imkoniyatlari, bolalarning yoshlik hususiyatlaridan kelib chiqib tanlanadi. Maktablarda to'garaklarning maqsad va vazifalari asosan bolalarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish hisoblanar ekan, ular qat'iy reja asosida muntazam olib borilishi talab etiladi. To'garaklar har bir maktabda san'atning turlari, guruhlar bo'yicha bitta yoki bir nechta bo'lishi mumkin. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida to'garak rahbarining asosiy e'tibori quyidagilarga qaratiladi:

- to'garaklarga tasviriy yoki amaliy san'atga qiziqishi va qobiliyati bor o'quvchilar qabul qilinadi hamda har bir guruhda ularning soni 10-15 tadan oshmasligi lozim. Aks holda ular bilan olib boriladigan ishlarning sifati pasayib ketadi;

- to'garakka bolalarning qiziqishi, idroki, tasviriy malakalari, ijodiy qobiliyatlari o'rganilib va ma'lum vaqt mobaynida sinovdan o'tkazilib, qabul qilinadi.

Tasviriy va amaliy san'atdan nazariy bilimlar to'garak turiga qarab oddiy yoki murakkab mazmun beriladi.

1. San'shunoslik to'garaklari (Tasviriy san'atning alohida tur va janrlari, O'zbekiston tasviriy san'ati, u yoki bu davr tasviriy san'ati bo'yicha). bunday to'garaklarda nazariy bilimlar bolalarga ancha keng va chuqurroq hajmda beriladi.

2. Tasviriy san't (rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika) to'garaklari. Bunday to'garaklarda nazariy bilimlar o'rtacha hajmda beriladi.

3. Amaliy-bezak san'ati to'garaklari. Bunday to'garaklarda nazariy bilimlar qisqartirilgan hajmda beriladi. Biroq, xalq amaliy san'ati tarixi uni nazariy asoslari, xalq ustalari, amaliy san'atda ishlatiladigan ish turlari va jihozlar, materiallar, ish uslublari, xalq san'ati rivoj topgan markazlar, san'at va viloyat o'lkashunoslik muzeylari, ulardagi eksponatlar haqida keng ma'lumotlar berilishi talab etiladi.

Amaliy san'atning u yoki bu turi bo'yicha mashg'ulotlarda bolalar kompozitsiya ishlar ekanlar avvalo uni bevosita amaliyot yoki buyumlar bilan bog'lab amalga oshiradilar, ya'ni bajariladigan naqsh yoki bezaklar u yoki bu buyumning badiiy bezagi uchun mo'ljallangan bo'lishligi lozim. Bunda bolalar buyumning vazifasi, materiali, shakli, o'lchovlari kabilarni hisobga oladilar. Ular buyumning vazifasi, shakli, materialini hisobga olib, yo'lsimon, kvadrat, uchburchak, to'rtburchak, doira, ko'pburchak, namoyon shakllarida badiiy bezak ishlarini bajaradilar. Bu ishlar amaliy san'atning turiga qarab ham eskiz, ham bevosita buyum yuzasiga ishlanishi mumkin.

San'atshunoslik asoslari tasviriy va amaliy san'atdan barcha to'garak mashg'ulotlarida o'rganiladi. San'atshunoslik bo'yicha to'garaklarda san'at tarixi ancha keng va chuqur o'rgatilsa amaliy tarzdagi rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika, shuningdek, amaliy san'atning turlari bo'yicha tashkil etilgan to'garaklarda uning hajmi ma'lum miqdorda torayadi. Quyida tasviriy san'at tarixi bo'yicha to'garak mashg'ulotlarining mazmuni bayon etiladi. Shuningdek, bolalar san'at asarlarining reproduktsiyalari va otkritkalarini, rassom, haykaltaroshlar haqida materiallar to'plashga odatlantirish yaxshi natijalar beradi. Tasviriy san'atning tur va janrlari rassom va haykaltaroshlar haqida albom tayyorlashlari mumkin [11:7]. Bu ish ularni san'atga qiziqishini oshirishda, badiiy fikr doirasini kengaytirishda, badiiy tafakkurini o'stirishda katta yordam beradi. San'at tarixiga doir to'garak mashg'ulotlarida o'qituvchi o'zbek mashhur san'atining mustaqillik yillaridagi taraqqiyoti, jahonga mashhur o'zbek rassomlari va ustalari, o'zbek tasviriy va amaliy-bezak san'ati ustalarining yuksak badiiy saviyada yaratgan asarlari jahonning yirik va mashhur muzeylaridan o'rin olganligi hamda o'zbek xalqi bundan faxrlanishi haqida so'zlab berishi lozim. Afrosiyob, Varahsha, Xalchayonda va boshqa er ostidan topilgan shaharlar va uylar devorlariga ishlangan devoriy rasmlar, shuningdek haykallar nushalarini namoyish etish va Sharq uyg'onish davrida Movarounnaxr miniatyura san'ati, Kamoliddin Behzod va uning shogirdlari tomonidan yaratilgan tengi yo'q asarlar, IX-XV asrlarda O'zbekiston me'morchiligining noyob asarlari haqida ma'lumot berish bolalarda san'atga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi.

Moniy mo'yqalamga o'xshash rassomlik mo'yqalami butun dunyo Musavvirlarini unutishga majbur qiladi. Uning ajoyib va mu'jizakor barmoqlarini esa Odam Atoning avlodlari orqasiga barcha rassomlarning asarlarini his qilib qo'yadi. Sof xaqiqatni o'zida mujassam etgan

zamonimiz ajoyiboti bo'lgan bu musavvir hozirgi paytda butun dunyo xukumdorlarining marhamatiga sazovor. Buyuk rassomning zamondoshlaridan biri bo'lgan Hirotlik tarixchi Xondamir o'zining "Xabab us-siyar" asarida Behzod haqida hayratlanib ana shunday yozgan edi. "Rassomlar haqidagi mashhur risolaning muallifi qozi Axmad musavvir xakida!" qisqa bir vaqt orasida Behzod shu darajada moxir musavvir bo'lib etadiki, rang tasvir paydo bo'lgandan buyon bu soxada san'at axli orasida unga teng keladigan yo'q edi, - deb yozadi. "Kamoliddin Behzod zamondosh mo'yqalam soxiblari orasida eng yaxshi musavvir hattotlarning boshlig'i o'z san'atining cho'qqisiga erishgan ulug'lardan edi" - deydi boshqa bir zamondoshi. Rassom va hattot Dustmuhammad Behzodning shuhrati Sharqning buyuk miniatyurachisi bo'lmish shuhrati nakadar baland bo'lganligini kursatadi.

Behzod qadimgi Xurosonning katta shaharlaridan birida temuriylar poytaxti Hirotida 1455 yilda tug'iladi. Tarixiy asarlarda yozilishicha Behzod ota-onadan juda erta etim qolib taniqli Hirot hattoti va rassomi Mirak naqqosh Xurosoniy qo'lida tarbiya oldi. Mirak naqqosh Xuroson xukumdori Sulton Husayn (1465-1506) saroyida shoh kutubxonasining boshkaruvchisi kitobdor vazifasida ishladi [12]. Behzod musavvir sifatida tanilgach, 1487 yil Sulton Husayn farmoni bilan saltanat kutubxonasiga rahbar etib tayinlangan. Tez orada bu joy o'z davrining badiiy akademiyasiga aylanadi. Uni mutaxassislar "Nigor xonayi Behzod" yoki "Behzod akademiyasi" deb atagan. Behzoddan rang-barang janrlarda ko'plab asarlar qolgan. U Sharq tasviriy san'atini janr, mavzu, g'oyaviy yo'nalishi, tuzilishi, ranglar tanosibi, shakl va voqealar mutanosibligi jihatdan yangi taraqqiyot cho'qqisiga ko'tardi, daho allomalarning shoh asarlarini, tarix kitoblarini bezadi, zamonasidagi buyuk shaxslarning aksini – portretini yaratib, tasviriy san'atimiz tarixiga portret janrini olib kirdi [13]. Mirak naqqosh Behzodning ustozlaridan biri edi. Uning miniatyura san'ati bo'yicha ustozlaridan yana biri buxorolik ustoz Jahongirning shogirdi mashhur rassom pir Sayid Tabriziy bo'lgan. Uning ustodlari o'z zaonmasining mashhur rassomlari edi. Behzodning asarlaridagi o'ziga xos xususiyatlaridan ustozlarning ta'siri kattadir.

Sulton Husayn Bayqaro zamonida Hirotida uzining rassomga bo'lgan hurmatini aniq bildirish maqsadida Shoh Ismoil 1522 yilda maxsus buyruq bilan Behzodni Shoh kutubxonasining boshlig'i kitobdor qilib tayinlaydi.

Keksayib saksonlarga borib qolgan rassom vataniga qaytib kelgach, 1535-36 yillarda Hirotda vafot etadi. Uning portretini Tabrizda yashagan rassom tomonidan ishlangan portreti saqlanib qolgan. Uning qomati bir muncha bukchaygan holda tasvirlangan. Behzod yaratgan asarlarning aniq bir xisobi yo'q edi. U yaratgan asarlarda xattoki imzo chekilmagan. Behzod o'z ishlarida Sheroz, Tabriz va Hirot miniatyura maktablarining muvaffaqiyatlari ajoyib ravishda uyg'unlashtiriladi.

Rassom o'zining yoshlik yillarida ishlagan ilk asarlaridayoq xatni jiddiy kuzatuvchi mohir san'atkor ekanini ko'rsatadi. Behzod illyustrasiya qilinadigan qo'lyozmadan shunaqa syujetlarni tanlab oladiki, bu syujetlar uningcha hayotning turli lavhalarini, mavjudotini doimo harakatda ekanini ko'rsatish lozim. Shungacha va shundan keyingi davrlarda yaratilgan kompozitsiyalarda Behzod uncha katta bo'lmagan juda keskin harakat va katta kenglikni o'zida mujassamlatirgan miniatyuralarni yaratish uchun alohida bir usulni qo'llaydi, u figuralarni miniatyura ramkalari bilan kesib qo'yadi va ushbu usul bilan tomoshabinning hayotida harakat davom etayotganining tasavvurini tug'diradi. Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asariga ishlangan "Xiva qal'asining qamal qilinishi" nomli asarida aniq detallarni ko'rish mumkin.

Behzodning masjid qurilishi tasvirlanayotgan asarida esa ishlarining borishini keng ko'lamda ko'rsatib bergan. Bu miniatyuralarga qarab turib, odam ish juda kizg'in ketayotganini ko'rish mumkin. Navoiyning "Farxod va Shirin" dostonida Farxod jasoratini qanchalik kuylangan bo'lsa, Behzod ham o'z miniatyuralarida Hirot shahrini obod qilgan nomsiz ustalar va hunarmandlarni muhabbat bilan tasvirlaydi. Sa'diyning shahri O'rta Sharqda unga teng keladigan shahar yo'q edi. Hirot shahri me'morchiligiga masjidning salobatligi bilan madrasalarni, mexmonxonalar, shifoxonalar, hammomlarning barcha qurilish binolarining aniq qurilmalari uni bezab turgan naqshinkor koshinlari kishilarni hayratga solgan. Bu erda miniatyura va hattotlik asarlarining eng yaxshi namunalari ishlanardi. Sulton Husaynning zamondoshlari Jomiy, Navoiy, Mirxond va Xondamir chiroyli husnixat mualliflari hattot Sulton Ali, Mashhadiy Kamoliddin, Kamoliddin Behzod o'sha paytlarda Hirotning gultojlarini edilar. Sulton Husaynning o'zi ham shoir bo'lib, nafis san'atning nozik bilimdoni sifatida ijodkorlarga homiylik qilardi. Buyuk Behzodning shakllanishida Navoiy katta ta'sir ko'rsatadi. Buyuk ustoz o'zining mashhur musavvirlariga Amir Nizomiddin Alisher Navoiyning marhamati va g'amxo'rliqi tufayligina erishdi deydi tarixchi Xondamir. XV asrning 90 yillarida Sulton Husayn Bayqaro Behzodni o'z kutubxonasiga boshliq qilib tayinlaydi. U Sharqning buyuk yozuvchisi va shoirlarining asarlariga miniatyura chizishni buyuradi. Sulton Husayn hattot o'z bog'ida Behzodga ijodxonasi qurdirgan. Uning ishidan zavqlanish uchun uni oldiga tez-tez kelib turar edi. Bu bilan dunyoning tashvishlarini birmuncha unutmagan bo'lardi. 1537 yilda Sulton Husayn vafot etdi. Shayboniyxon Hirotni bosib oldi. Behzod Hirotta qolib o'z ijodini davom ettirdi. Shayboniyxon ham bilimdon xukmdor bo'lib rassomga alohida e'tibor beradi va unga o'z portretini chizishni buyuradi. Shayboniyxon xalokatidan so'ng 1510 yil Hirotni shoh Ismoil bosib oladi. Behzod boshqa bir hukmdor harakatiga o'tishga majbur bo'ladi va safaviylar poytaxti Tabrizga boradi. Shoh Ismoil Behzod ijodini yuqori baxolaydi. 1514 yilda Childiran yonidagi jangda muvaffaqiyatsizlikka uchragan Shoh Ismoil qaytib kelib ularning ahvollarini so'rattirgan. Bo'ston asarida mashhur Doro cho'pon miniatyurasi Navoiyning insonparvarlik qoyalari ta'siri ostida yaratilgan. Bu miniatyurada qoyali tog'lar, ba'zi joylar butalar bilan qoplangan yam-yashil o'tloq, cho'ponlar va otlar yorqin bo'yoqlar ostida bir-biri bilan uyg'unlashib ketgan. Bu asarida ham Behzod baytal onasini emayotgan toychoq va qimiz quyayotgan cho'pon bola kabi haqqoniy va hayotiy lavhalarni tasvirlaydi. Ayniqsa, cho'pon qomati juda ta'sirchan chiqqan. Muallif yoki bosh qaxramon "portreti" ichki kechinmalarini tasvirlovchi sahnalar suhbat mavzusi beriladigan bo'ldi. Avliyolar, payg'ambarni tasvirlash mavzulari cheklana bordi. Jang, ov sa'nalari vasfiy mavzularga munosabat bir muncha o'zgaradi. Mustakil peyzaj kompozitsiyalari yo'qoladi. Ko'p kishilik bazm manzaralari kam figurali soqiylar bilan almashinadi. Yangi kompozitsion echimlar, sxemalar paydo bo'ladi. Keyingi davr qo'lyozmalarida miniatyuraning O'rta asr uslubiga pala-partish rioya qilishi va personajlarning tarkibiy xarakteristikasiga alohida-alohida urg'u berish sezilib turiladi.

Harakterli belgi sifatida me'moriy bezak tarzida Boburiylar davri oq marmar inshooatlaridan nisbatan ilgarigi yolg'iz daraxt yoki peyzash fonini yassi perspektiv qisqartmalarsiz tasvirlovchi Eron va O'rta Osiyo usulidan foydalanishni ta'kidlash mumkin. Ularda Kashmir etnik tipik zargarlik taqinchoqlarga boy milliy kiyimda tasvirlanib yashil va ko'kimtir ranglar bilan birga noranjiy rang, qizil oltin ranglarning munosib uyqunlashuvini ko'ramiz [14:11]. Kashmircha uslubda ishlangan O'rta Osiyo miniatyuralarida uning jihatlari

kompozitsion ko'rilish me'moriy fon ifoda etiladi. Ammo etnik tipik va koloritda muayan o'zgarishlar mavjud.

Sharq miniatyura san'atida Kamoliddin Behzod va uning takrorlanmas badiiy tasviriy mahorat maktabi san'atdagi kamolot namunasi bo'lgan bo'lsa, Temuriylar davri ilm-fani, ayniqsa adabiyot va miniatyura san'ati yuksaklikka erishdi [15:16]. Umuman ilm-fan va madaniyatning oltin asri bo'lib tarixga kirdi. Miniatyura san'ati asarlarini idrok etishda uning funksional vazifalari badiiy bezatilgan qo'lyozma asarlarining tarkibiy qismi, ajralmas badiiy – grafik elementi sifatida qarash lozim. Bunday yondashish o'quvchilarning bu durdona san'atdagi sintezni ilg'ash, ularning hamohangligini ta'minlovchi omillarni aniqlash va tahlil qilish imkonini beradi. Jumladan, so'z bilan tasvir birligidagi badiiy matn va badiiy tasvir sintezi, badiiy bezatilgan qo'lyozma asarlarini yaratilishida turli kasb egalari – hattot, naqqosh, muzahhib, lovvoh va musavvirlarning ijodiy hamkorligining samarali yuksak badiiy qiymatga ega bo'lgan, badiiy jihatdan mukammal bezatilgan qo'lyozma asarlarini yaratilishini asosiy zamini ekanligi haqida taassurotga ega bo'ladilar. Masalaga shu tariqa yondashish hattotlik badiiy naqqoshlik kabi miniatyura san'atiga aloqador bo'lgan san'at turlaridan alohida mashg'ulotlar o'tkazish imkoni berildi.

Xulosa. Ma'lumki Sharq miniatyura rangtasviri ma'lum davrlarda katta shuhrat qozondi. Uning shuhrati hozirgi davrda ham ko'pgina Sharq va G'arb sharqshunoslarining e'tiborini o'ziga qaratib kelmoqda. U o'zining ishlanish uslubi, bezakdorligi bilan G'arb san'atidan keskin farq qiladi. Shuning uchun ham Sharq miniatyura maktabi asarlarini, uning namoyondalari faoliyatini o'rganish tasviriy san'atdan to'garak mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilar uchun faqat turli san'at maktablarini bilishda ahamiyatli bo'libgina qolmay, balki Sharq san'atining o'ziga xos xususiyatlari o'sha davrdagi xalq hayotini bilib olishga yordam beradi. To'garak mashg'ulotlarida Sharq miniatyura asarlarini o'rganishda o'qituvchi Behzod va uning miniatyura maktabiga alohida e'tibor berishi, uning shogirdlari hisoblanmish Sulton Muhammad, Qosim Ali, Darvish Muhammad, Muzaffar Ali, Rustam Ali, Mir Said Ali, Maxmud Muzaxxib, shuningdek, Muhammad Murod Samarqandiy, Sa'di Buxoriy, Muhammad Nodir Samarqandiy, Ahmad Kalla va boshqalarining hayoti va faoliyati haqida to'xtalishi o'quvchilarni san'atga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirishga yo'l ochib beradi.

Sharq miniatyura san'atini umumta'lim maktablari sharoitida o'rganishga karatilgan va unda yukorida sanab o'tilgan vazifalarni hal etish quyidagi asosiy pedagogik muammolarni echish bilan bog'liq xolda olib boriladi. Chunonchi, san'at vositasida o'quvchilar ongiga Sharqona falsafiy duneqarash, axloq me'yorlarini singdirish, miniatyura san'atining rivojlanish bosqichlarini o'rganish orqali xalqimizning madaniy tarixini, badiiy an'analarini o'zlashtirish, Sharqona badiiy – tasviriy kamolot borasidagi bilim va malakalarini oshirish yo'li bilan o'quvchilarning badiiy tafakkurini rivojlantirish imkonini yaratishi zarur.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. A.Haydarov. Inson kamoloti va milliy-ma'naviy qadriyatlar. T.: "Muharrir", 2008y.
2. N.Vohidova. Sharq mutafakkirlarining ta'limiy-axloqiy qarashlari. Oliy ta'lim. 2008 y. 8-son.
3. S.Bulatov. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. T.:1991 y.

4. Sh.K.Shoyoqubov. Zamonaviy O'zbekiston miniatyurasi. T.: "O'zbekiston" nashriyoti 2006 y.
5. N.Jumaboev. Sharq miniatyura san'atining estetik tarbiyadagi o'rni. "Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari" elektron jurnali. 1-son. 2022 y.
6. V.Qo'chqorov. Ma'naviyat va milliy o'zlikni anglash. T.: Akademiya, 2008 y.
7. O.Usmonov, A.Madrahimov. Kamoliddin Behzod. T.: 2000 y.
8. N.Jumaboev, Kamoliddin Behzodning sharqona tasviriy san'at uslubi va asarlari tahlili. "Oriental Art and Culture" ilmiy-uslubiy jurnali. 3-son. 2020 y.
9. N.Jumaboev. Sharq mutafakkirlarining ta'limiy-tarbiyaviy ilmiy merosini o'rganishning zaruriyati. "UzBridge" elektron ilmiy-ommabop jurnali. 1-son. 2022 y.
10. N.Jumaboev. Kamoliddin Behzodning sharqona tasviriy san'at uslubi va asarlari tahlili. "Oriental Art and Culture" ilmiy-uslubiy jurnali. 3-son. 2020 y.
11. R.Hasanov. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. T.: 2004 y.
12. Behzod Kamoliddin. A.Farg'oniy nomidagi Farg'ona viloyat axborot-kutubxona markazi. http://G'G'ferlibrary.uzG'bezod_kamoliddin
13. B.To'raev., A.Boboev. Fan taraqqiyotida movarounnahrlik ulamolarning o'rni. T.: Imom Buxoriy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi. <https://G'G'www.bukhari.uzG'?pq18379>
14. O'zbekiston Badiiy Akademiyasi "SAN'AT" jurnali. 5-son. 2010 y.
15. O.Usmonov. Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi. T: "Fan" 1977 y.